

жизни. Положение современного наемного работника мало чем отличается от положения докапиталистического раба. Наемный труд – это современная, более технологичная, но не менее унижительная и бесчеловечная форма рабства. Современные рабы могут менять хозяев, могут сами решать, где и сколько работать.

Современная жизнь способствует тому, чтобы человек окружал себя огромным количеством вещей, часто ненужных. Для приобретения этих вещей надо все больше и больше работать. Средства массовой информации формируют образ жизни, при котором необходима частая смена вещей, окружающих человека. Погоня за деньгами для приобретения вещей лишает человека возможности остановиться, расслабиться, подумать над тем для чего он живет, как он живет. Если человек остановится, уменьшит потребление вещей, современную экономику сразу настигнет кризис.

Часть людей загоняют себя в кредитное рабство, покупая вещи, на которые у них сегодня еще нет денег. Потом постоянное использование кредита становится стилем жизни, следующий заем берется для погашения предыдущего. Такой человек напоминает белку, которая вертит колесо.

Труд предпринимателя тоже, отчасти, имеет элементы рабства. Предприниматель, хочет он или не хочет, должен стремиться увеличить прибыль, он постоянно вкладывает прибыль в расширение производства. Если предприниматель выберет иную модель поведения, система вытолкнет его из рядов производителей. И рабочий, и предприниматель, в конечном итоге, не имеют возможности пользоваться теми вещами, которые они могут купить на свои деньги, что является свидетельством бесполезности их труда.

Но в древности внешние силы приводили человека в состоянии рабов, а в современном обществе человек сам себе создает рабские условия жизни. Правда, не исключается и влияние внешних сил, но сегодня это другие поработители – реклама, СМИ, навязывающие определенную идеологию, определенные жизненные стандарты. В современном обществе с его узкопрофессиональным разделением труда, ценность человека отождествляется с его профессиональными навыками, если человек не востребован на рынке, он не имеет никакой ценности.

На сегодняшний день, особенно в условиях развивающегося мирового экономического кризиса, очевидно, что необходимо самоограничение, отказ от излишеств. Но мы видим, какую реакцию в европейских странах вызывают решения правительств о сокращении некоторых социальных программ.

Выход из создавшейся ситуации возможен только на пути создания этических экономических систем, которые функционируют в согласии с природой, в которых требования сохранения природы является первостепенным. Такой этической системе соответствует и другой человек, человек духовный, не подсчитывающий затраты и выгоды, а размышляющий о том, что он оставит следующим поколениям, зачем он живет сегодня.

*Іващенко М. В., Удодова В. І., Олефір Є. А.
м. Харків, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ОЧЕС В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА МІСЦЕ УКРАЇНИ В ЦІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ

На сьогодні дослідженням теоретичних і практичних аспектів глобальної фінансової кризи, її впливу на національні економіки займаються багато вітчизняних і зарубіжних фахівців – економістів і фінансистів, політологів, журналістів і соціологів. Серед

праць учених-економістів у першу чергу слід відзначити дослідження А. Анікіна, Б. Данілішина, Д. Лук'яненка, О. Мозгового, Дж. Сороса, Дж. Стігліца та інших, у яких аналізуються причини, наслідки, чинники фінансових криз, їх еволюція, вплив на окремі національні фінансові системи тощо. Проте питання особливостей глобальної фінансової кризи для окремих груп країн, зокрема Організації чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), залишилися малодослідженими або взагалі не висвітлювалися.

На основі теоретичних знань і статистичних матеріалів визначити особливості впливу глобальної фінансової кризи на економіки країн – членів ОЧЕС та роль України і інших країн пострадянського простору в цій організації.

ОЧЕС є міжнародною організацією, яка об'єднує абсолютно різні за рівнем розвитку і спеціалізацією в міжнародному поділі праці країни: розвинені економіки, що базуються на торгівлі послугами, економіки, котрі залежать переважно від експорту товарів широкого вжитку, а також цілий ряд економік, які досі не визначилися з моделлю свого розвитку. Крім того, для більшості країн ОЧЕС частка торгівлі з партнерами із цієї організації в загальних обсягах міжнародної торгівлі є незначною (як правило, товарообмін у рамках ОЧЕС не перевищує 10% від загального обсягу зовнішньоторговельного обороту). Виняток становлять лише Молдова (80%), Болгарія (30%), а також Росія й Україна (оскільки мають великі обсяги взаємної торгівлі) [1].

Одна з принципових відмінностей від інших регіональних інтеграційних угруповань (СНД, ГУАМ, ЄврАзЕС) – ОЧЕС об'єднує країни, які залучені в інших інституційній міцно розвинені міжнародні структури. Європейський Союз, НАТО – це організації, членство в яких є прагненням багатьох країн, що є членами Організації Чорноморського Економічного Співробітництва. Греція з 1 травня 2004 стала членом ЄС. Тому ОЧЕС сконцентрована цілком і повністю на економічному аспекті інтеграції, не розпилявши свою увагу і ресурси на сфері політики і оборони. Зокрема, це пов'язано з тим, що низка країн має взаємні територіальні претензії. Проте економічні інтереси, чорноморська ідентичність надають позитивну об'єднуючу дію на стосунки цих держав. Іншою особливістю ЧЕС порівняно з іншими субрегіональними угрупованнями є те, що в основу майбутньої діяльності було поставлено не торгівельну, а виробничу співпрацю. Це знайшло своє вираження в галузевому підході до вирішення загальних економічних проблем регіону.

Неоднорідність економічного стану 12-ти країн регіону можна простежити за показником ВВП на одну особу населення. Протягом докризового періоду (2000–2008) в усіх країнах – членах ОЧЕС спостерігалось зростання цього показника. Темпи приросту ВВП у країнах, що аналізувалися, переважно перебували в діапазоні від 4% (Греція) до 12–13% річних (Азербайджан). Проте з початком кризи ситуація докорінно змінилася: за період 2009 року, коли криза досягла свого піку, у порівнянні з 2008 роком, усі країни мали від'ємний приріст ВВП. Якщо проаналізувати 2010 рік, то ситуація покращилася, адже у всіх країнах ВВП зросло, порівняно з 2009 роком (виняток становить лише Болгарія: у 2009 році ВВП склав 5916,220 дол. США, а у 2010 році – 5857,058 дол. США (див. рисунок 1, таблиця 1) [2].

Таблиця 1 – Динаміка ВВП на одну особу населення у країнах ОЧЕС у 2000–2010 роках, дол. США [6]

Країна	2000	2003	2007	2008	2009	2010
Албанія	1190,133	1835,125	3446,299	4089,589	3680,542	3754,153
Вірменія	593,451	874,130	2853,340	3684,555	2658,053	2659,020
Азербайджан	652,471	880.204	3637,567	5349,391	4863,808	5462,056

**ПЕРЕЯСЛАВСКАЯ РАДА: ЕЁ ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ
И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ**

Болгарія	1546,082	2561,749	5301,523	6560,723	5916,220	5857,058
Грузія	685,891	919,236	2323,561	2923,545	2495,627	2570,496
Греція	11 661,883	17 587,779	28 145,433	32 105,106	30304,748	31516,937
Молдова	353,672	547,373	1227,246	1692,547	1495,984	1496,857
Румунія	1686,718	2719,613	7850,364	9310,386	7502,905	7501,235
Росія	1767,880	2975,372	9102,550	11 806,947	8873,614	8917,982
Сербія	1152,235	2629,557	5476,645	6781,881	5742,042	5742,050
Туреччина	4245,215	4602,812	9422,082	10 479,452	8427,105	8553,512
Україна	642,405	1056,719	3099,896	3909,873	2537,803	2563,181

Долаючи економічні й фінансові проблеми, що постали після кризи 1998–1999 років, практично всім країнам регіону вдалося приборкати інфляційні процеси та впродовж 2004–2007-го утримувати цей показник у межах до 10% річних (виняток становить Азербайджан: у 2007 році 16,9%, Молдова – 12,4%, Україна – 12,8%. У 2007–2008 роках стався незначний сплеск інфляції. У 2009-му, в умовах послаблення ділової активності, в більшості країн спостерігалось зниження темпів інфляції порівняно із 2008 роком: середній її рівень у 2008-му становив 11,8%, у 2009-му – 6,2%, а в 2010-му – 5,8% (див. табл. 2). Слід зазначити, що за 2010 рік найвищий темп інфляції серед усіх 12-ти країн зафіксовано в Україні – 10,0% та Росії – 9,9%. Хотілося б відмітити позитивні зрушення в Молдові, яка протягом 2003–2008 років мала темп інфляції більший, ніж 12%, проте за 2010 рік темп інфляції цієї країни склав лише 4,7% [2].

Таблиця 2 – Динаміка річних темпів інфляції у країнах ОЧЕС у 2000–2010 роках, %

Країна	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Албанія	0,04	3,1	5,2	2,3	2,9	2,4	2,3	2,9	3,4	1,5	2,2
Вірменія	-0,8	3,1	1,1	4,7	7,0	0,6	2,9	4,4	9,0	3,6	7,2
Азербайджан	1,8	1,5	2,8	2,2	6,7	9,7	8,4	16,9	20,8	4,0	7,0
Болгарія	10,3	7,4	5,8	2,3	6,1	6,0	7,4	7,6	11,9	3,7	1,3
Грузія	4,0	4,7	5,6	4,8	5,7	8,3	9,2	9,2	10,0	5,0	6,5
Греція	2,9	3,7	3,9	3,4	3,0	3,5	3,3	3,0	4,2	1,6	2,1
Молдова	31,3	9,8	5,3	11,7	12,5	12,0	12,7	12,4	12,7	2,6	4,7
Румунія	45,0	34,5	22,5	15,3	11,9	9,0	6,6	4,8	7,9	5,9	3,9
Росія	20,8	21,5	15,8	13,7	10,9	12,7	9,7	9,0	14,1	12,9	9,9
Сербія	70,0	92,0	19,5	11,7	10,1	17,3	12,7	6,5	11,7	10,0	8,2
Туреччина	55,0	54,0	45,0	25,0	8,6	8,2	9,6	8,8	10,4	6,9	6,8
Україна	28,2	12,0	0,7	5,2	9,0	13,5	9,0	12,8	25,0	16,8	10,0

Більшість країн ОЧЕС у 2000–2010 роках мали дефіцит балансу поточних операцій, окрім Росії, Азербайджану та України, які досягають профіциту цього показника за рахунок експорту нафти й газу. Втім, у 2009–2010-му намітилася тенденція до зменшення дефіциту балансу поточних операцій. Таким чином, країни-члени ОЧЕС не стали винятком та відчувають на собі наслідки глобальної фінансової кризи, які внаслідок національних особливостей економік цих країн набувають специфічних рис.

Україна в рамках співробітництва в Організації Чорноморського економічного співробітництва зацікавлена в участі в проєктах, що стосуються розвитку загального

ринку енергоносіїв, транспортної інфраструктури, розвитку рекреації і туризму, впровадження інноваційних енергозберігаючих технологій. У рамках ОЧЕС Україна може з успіхом здійснювати спільні наукові дослідження і проектно-конструкторські роботи, реалізовувати проекти технічного переозброєння і програми розвитку в Чорноморському регіоні. Зараз розробляються Програми розвитку Автономної республіки Крим до 2017 року. Особливе місце в ній приділяється впровадженню інноваційних енергозберігаючих технологій. Серед найбільш цікавих проектів у цій сфері – проект «Підвищення дебіту нафтових шпар шляхом реанімації старих (обводнених) родовищ (Східний Крим)», що припускає реанімацію близько 2500 свердловин старих родовищ і не вимагає великих капітальних витрат. Партнерів України по ОЧЕС може зацікавити проект з упровадження енергозберігаючих технологій і виробництва устаткування вітроенергетики й енергії сонця на базі ОАО «Пневматика» (м. Сімферополь), розроблений разом із Кримською академією наук. Також передбачається реалізація проекту з будівництва й експлуатації сміттєпереробного заводу в селищі Гаспра (Велика Ялта). Залучити інвесторів із країн – членів ОЧЕС може також проект по витягу повареної солі і хлористого кальцію зі стічних вод содового виробництва з використанням нової енергозберігаючої технології, що включає використання випарників кристалізаторів, що працюють від сонячної і вітрової енергії. Стратегічним пріоритетом для України є використання її транзитного потенціалу. У зв'язку з цим Україна зацікавлена в маршруті транспортування каспійської нафти з порту Супса в український порт «Південний» з подальшим використанням трубопровідної системи «Дружба». Розвиток транспортної інфраструктури Чорноморського регіону передбачає будівництво транспортного переходу Керч-Кубань, реконструкцію міжнародного аеропорту «Сімферополь», реконструкцію і будівництво автомобільних доріг Бахчисарай-Ялта, Кировське-Судак, Алушта-Судак-Феодосія-Новий Світ [8].

Рекреаційно-туристичні проекти у Чорноморському регіоні стосуються будівництва курортного комплексу в затоці Капсель у районі Судака, освоєння зони відпочинку коси Беляус на пересипці між озером Донузлав і узбережжям Чорного моря, будівництва санаторно-курортних установ на базі використання лікувальних грязей озера Ойбурского в районі Євпаторії.

Таким чином, Україна та Туреччина надають особливе значення ОЧЕС як організації, яка підвищує їх статус в переговорах про майбутній можливий вступ до ЄС. Росія не ставить перед собою такі цілі, проте, як і інші учасники, зацікавлена в забезпеченні своєї участі в проектах, які стосуються розвитку спільного ринку енергоносіїв, транспортної інфраструктури, прикордонної співпраці і т.д.

Отже, специфічними рисами глобальної фінансової кризи для країн ОЧЕС є [1]:

По-перше, різке скорочення зовнішнього фінансування на тлі зменшення зовнішнього попиту. Експортери товарів широкого вжитку постраждали від зниження цін на їхню продукцію. Через високий рівень залежності від міжнародних потоків капіталу деякі країни ОЧЕС (наприклад, Україна) зазнали найгірших наслідків від глобальної фінансової кризи. Ця ситуація досить швидко переросла у валютну й банківську кризи на території більшості країн регіону, істотно зросли кредитні ризики. В Україні й Росії відбувається державна рекапіталізація банків. За таких умов більшість країн регіону звернулися до МВФ по фінансову допомогу та одержали її.

По-друге, вплив глобальної фінансової кризи на деякі країни регіону, ступінь інтеграції яких у світову фінансову систему досить низький (наприклад, Албанія, Грузія, Вірменія, Азербайджан, Молдова), є мінімальним і відтягнутим у часі.

По-третє, зважаючи на пріоритетність для всіх країн ОЧЕС енергетичної галузі, необхідні термінові скоординовані дії, спрямовані на поглиблення глобальної енерге-

тичної безпеки, щоби пом'якшити вплив кризи на темпи розвитку енергетичної галузі та забезпечити зростання економіки. У зв'язку з цим доцільно розширити чорноморський регіональний енергетичний ринок та створити електроенергетичне коло, спрямувати зусилля на розвиток інфраструктури транспорту енергоносіїв у розширеному Чорноморському регіоні, збільшення обсягів транспортування нафти й газу, диверсифікацію маршрутів транспортування газу до ЄС.

По-четверте, більшість курортних країн ОЧЕС у 2009 році зіткнулися зі зменшенням бронювання готелів (наприклад, у Болгарії на 50%), що насамперед пояснюється скороченням витрат на відпочинок в умовах кризи. Греція, Туреччина, Болгарія, Румунія мають намір стимулювати туристичну активність шляхом виділення додаткових коштів на рекламу своїх курортів у всьому світі. Країни ОЧЕС повинні спрямувати зусилля на створення стратегій підтримки попиту на туристичні послуги.

По-п'яте, ОЧЕС може спрямувати свої зусилля на вирішення економічних і соціальних питань країн-учасниць. Цьому можуть сприяти Робоча група ОЧЕС із банківських і фінансових питань, Чорноморський банк торгівлі та розвитку, Асоціація банків країн-членів ОЧЕС. У квітні 2009 року в Єревані відбулося чергове засідання згаданої робочої групи ОЧЕС, у рамках якого країни-члени обмінялися досвідом подолання наслідків глобальної фінансової кризи, обговорили питання щодо створення Асоціації банків країн-членів ОЧЕС та активізації роботи групи в цілому. Також порушувалися питання поліпшення обміну інформацією між країнами регіону та можливості створення своєрідного інформаційного центру чи банку даних, до якого будуть включені цікаві спільні проекти, в тому числі за інструментом рефінансування й надання допомоги банкам в умовах, що склалися.

По-шосте, в умовах підвищених ризиків прогнози на майбутнє щодо розгортання подій у країнах Чорноморського регіону є дуже неоднозначними та напряму залежать від тенденцій на глобальних ринках.

Сьогодні економісти, фінансисти, політики змагаються у своїх передбаченнях майбутнього світової фінансової системи після кризи. Всесвітній економічний форум випустив доповідь «Майбутнє світової фінансової системи», де запропонував чотири ймовірні сценарії розвитку подій із 2008-го по 2020 рік. Перший сценарій має назву «Фінансовий регіоналізм» та передбачає уповільнення зростання економік розвинутих країн Європи і США (зростання ВВП не перевищує 1,2% на рік). Паралельно з цим країни, що розвиваються, нарощують темпи зростання (зростання ВВП – 9% на рік) та розривають зв'язки з розвинутими країнами, формують свій блок із метою уникнення впливу розвинутих економік. США лишаються в ізоляції, їх економічні зв'язки зі світом обмежуються туризмом і купівлею енергоресурсів. Питання енергетичної безпеки стає найважливішим. Долар і євро перестають бути єдиними резервними валютами. Центр економіки зміщується на Схід. Китай виходить на провідні позиції в Азії. На світовій арені утворюється три сили: Демократичний торговельний альянс (на чолі із США), ЄС та Східне інтернаціональне економічне співтовариство (на чолі з Китаєм).

Другий сценарій під назвою «Відтворений західний центризм» передбачає найбільші втрати економік, що розвиваються. Лідерство зберігають західні країни. Зростання світового ВВП становитиме 3,6%. Створюється новий наднаціональний регулюючий орган, при цьому інтереси країн, що розвиваються, не враховані належним чином. Як наслідок, відбувається маргіналізація країн, що розвиваються. Збільшуються поставки інноваційних продуктів і послуг із США та Європи.

Третій сценарій, що називається «Ізольований протекціонізм», є найпесимістичнішим: світ охоплений конфліктами, в усіх країнах відбувається рецесія, вони ізолюються

одна від одної та дбають лише про власні інтереси, проводять політику протекціонізму й популізму. Через брак енергоносіїв, тероризм і природні катастрофи загострюються конфлікти. Світовий ВВП знижується до 2,3%, посилюється контроль капіталу й людських ресурсів. ЄС розпадається до 2014 року через суперечності між країнами-членами.

Четвертий сценарій має назву «Збалансована багатосторонність» та є найоптимістичнішим. Спочатку економіка впаде у глибоку стагнацію, світовий ВВП скоротиться до 2,5%. Світ усвідомить, що співробітництво – єдиний шанс вибратися з ями. Підвищується розуміння значущості загальносвітового управління й того, що розв'язувати проблеми слід разом. Світовий ВВП поступово зростає до 3,6%, в основному за рахунок країн, що розвиваються. США і ЄС продовжують боротися з дефляцією, їх ВВП зростає повільніше – 1,8%. Економіка стає інтегрованою. Країни БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) посилюють свій вплив у світі.

Визначаючи місце країн ОЧЕС у майбутній глобальній фінансовій системі, варто підкреслити, що найбільш небажаними для них є другий і третій сценарії. Прийнятнішими для цих країн є перший і четвертий сценарії, оскільки відповідно до них передбачається посилення ролі окремих країн, які належать до Чорноморського регіону.

Список літератури: 1. Стукало Н. В. Наслідки фінансової кризи для країн ОЧЕС / Стукало Н. В. // Фінанси України. – № 5. – 2010. – С. 13–22. 2. Мозговий О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь / Мозговий О., Стукало Н. // Ринок цінних паперів України. – № 11–12. – 2008. – С. 31–36. 3. Григор О. О. Оцінка рівня глобалізації та аналіз рівня відкритості України у світовому господарстві / Григор О. О. // Економіка та держава. – № 10. – 2010. – С. 104–106. 4. Олійник О. В. Економічний розвиток країн Центральної та Східної Європи протягом глобальної фінансової кризи / Олійник О. В. // Економіка та держава. – № 12. – 2010. – С. 75–77. 5. Головня О. М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / Головня О. М. // Економіка та держава. – № 6. – 2010. – С. 6–9. 6. www.ukrstat.gov.ua/www.bankir.ru/news/1679582. 7. www.zanimaem.ru/articles/50/196. 8. www.svobodanews.ru/content/article/1751816.html.

*Кажанова Е. Ю.
г. Белгород, Россия*

ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИК В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

В последние годы в центр политических и экономических дискуссий во всех странах мира вышли вопросы жизни и развития человеческого общества в XXI веке. Все страны стремятся к экономическому росту, а экономическая деятельность человека, в конечном счете, имеет целью создание материальной базы для улучшения условий жизни. Если экономический рост не сопровождается ростом благосостояния, то люди утрачивают стимулы к эффективной экономической деятельности. От способности обеспечить населению страны достойный уровень жизни зависит статус данного государства на международном уровне.

В современном мире экономики всех стран настолько тесно взаимодействуют, что богатство или бедность одних не могут не оказывать влияния на другие. После болезненного финансового и экономического кризиса каждая страна стремится к восстано-